

דף שבעי

פרשת ויחי, תשס"ז
מספר 685

מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

"גור אריה יהודה" – מדוע גור דווקא?

בברכת יעקב ליהודה מתוארת עצמת האריה וגבורת ריסון כוחו: "יהודה אתה יודוך אחיך ידך בערף איביך ישתחוו לך בני אביך. גור אריה יהודה מטרף בני עליה כרע רבץ כאריה וכלביא מי יקימנו" (מט:ח-ט). יעקב אבינו מתאר תמונה ריאליסטית של גור אריה התופס בעורף טרפו אך נסוג מרצונו ורובץ בתנוחה מלכותית כאריה בוגר. הנסיגה של גור האריה אינה מלמדת על הפסד במאבק. אדרבה, גור אריה זה כבש את יצרו.¹ יעקב מעביר מסר חינוכי ליהודה ובאמצעותו לעם כולו: "גור אריה" חזק אך מרוסן הוא הראוי למלוכה.

האריה המסמל מלכות מופיע בכמה מקומות במקרא.² המראה העצמתי של האריה, שאגתו והתנהלותו ממחישים היטב דמות של מנהיג הדבק במטרתו ומשכיל לכפות את דעתו על נתניו, כדברי שלמה המלך בספר משלי: "לִישׁ גִּבּוֹר בְּבִהְמָה וְלֹא יָשׁוּב מִפְּנֵי כָל" (ל:ל), ובנבואת בלעם: "הן עם כלביא יקום וכארי יתנשא לא ישכב עד יאכל טרף ודם חללים ישתה" (במ' כג:כד). מראהו האציל בהיותו בעל רעמה ושליו משווה לו "מראה מלכותי", כלשון בלעם: "כרע שכב כארי וכלביא מי יקימנו" (במ' כד:ט), וכדברי מר במסכת חגיגה (יג ע"ב): "מלך שבחיות ארי". ואולם עדיין יש לברר את סיבת בחירתו של גור האריה למושא המשל בברכת יעקב ליהודה, שכן ייתכן שדברי יעקב היו מובנים היטב גם אילו נאמר אריה.

אפשר להסביר את המילה "גור" על ידי מילים אחרות בהמשך הפסוק: "בני" ו"עליה". הכינוי "בני" תואם את בחירת הכינוי "גור", שכן יהודה הוא בנו של יעקב וכפוף לו. המילה: "עלית", מתארת עלייה בדרגה ממצב של תחילת ההנהגה (גור) לביסוסה (אריה), כדברי רש"י: "בתחילה גור... לבסוף אריה כשהמליכוהו עליהם".³

בפירוש המוצע להלן, יש ניסיון לברר את משמעות הכינוי "גור" וכך להבין את המסר בברכה. בכתובים רבים במקרא משמע השורש ג-ו-ר הוא מורא, כדברי המזמור: "ייראו מה' כל הארץ ממנו יגורו כל ישבי תבל" (תה' לג:ט).⁴ השאגה של האריה הנשמעת למרחקים היא הרתעה ואיום מוחשי, כדברי הנביא עמוס: "אריה שאג מי לא יירא" (ג:ח), וכדברי הנביא ירמיהו: "ה' ממרום ישאג וממעון קדשו יתן קולו, שאג ישאג על נהרו" (יר' כה:ל).⁵ איום המלך בכוחו מגדיר את עצמתו: "נהם ככפיר אימת מלך מתעברו" חוטא נפשו" (מש' כ:ב).¹

¹ על פי משנה אבות ד, א.

² ראו סקירה ספציפית על מקור זה בהשוואתו למקורות אחרים במקרא, אצל: K.A. Mathews, *Genesis 11:27-50:26*, Nashville: 2005, pp. 891-892. משל זה נפוץ בכמה תרבויות עתיקות בעולם העתיק. על משלי אריות (אפריקניים ואסייתיים כאחד) כמלכי חיות בישראל, בסוריה, במצרים ובמסופוטמיה ראו בהרחבה: G.T.M. Prinsloo, "Lions and Vine: The Imagery of Ezekiel 19 in The Light of Ancient Near – Eastern Descriptions and Depictions", *Old Testament Essays* 12 (1999), pp. 339-346.

³ רש"י על אתר, **מקראות גדולות הכתר** (מהדורת מ' כהן), רמת גן תשנ"ט, עמ' 176.

⁴ ראו למשל: במ' כב:ג; דב' יח:כב; תה' כב:כד; איוב יט:כט.

⁵ וכן, למשל: יואל ד:טז; עמוס א:ב.

⁶ מביא לעברתו (מתגרה בו). ראו י' קיל, **משלי, דעת מקרא**, ירושלים תשמ"ד, עמ' קלה.

¹ ר' עובדיה ספורנו מזכיר בפירושו לבר' מט:ח את ההרתעה של יהודה אך מקשר זאת למילים: "ידך בערף איביך" – שינוסו מפניך כעניין שנאמר: "ונתתי את כל איביך אליך ערף" (שמ' כג:כז).

אפשר להשוות רעיון זה לנבואות יחזקאל ונחום. בנבואת יחזקאל מתוארת פעמיים בחירת גור האריות למלוכה. אלא שהגורים המסמלים את מלכי יהודה בדור החורבן הובסו לאחר שנהגו אלימות שלטונית (יח' יט ג-ח):

ותעל אחד מגריה כפיר היה וילמד לטרף-טרף, אדם אכל. וישמעו אליו גוים, בשחתם נתפש... ותקח אחד מגריה, כפיר שמתהו. ויתהלך בתוך-אריות, כפיר היה וילמד לטרף-טרף, אדם אכל... ותשם ארץ ומלאה, מקול שאגתו. ויתנו עליו גוים סביב, ממדינות ויפרשו עליו רשתם, בשחתם נתפש.²
כלומר יחזקאל מציג דגם: גור האריה ראוי למלוכה, אך אם בבגרותו טרף אדם, הוא מודח.³ גור האריות נזכר אף בנבואת נחום (ב: יב-יד), שבה הוא תולה את חורבן נינבה בפשעיה:
איה מעון אריות, ומרעה הוא לכפירים אשר הלך אריה לביא שם גור אריה, ואין מחריד. אריה טרף בדי גרותיו, ומחנק ללבאתיו וימלא טרף חריו, ומענתיו טרפה. הנני אליך, נאם ה' צבאות, והבערתי בעשן רכבה, וכפיריך תאכל חרב והכרתי מארץ טרפך.

גור האריות מתואר בתחילת הנבואה כמנהיג בעל עוצמה – "ואין מחריד". אבל כאשר הוא טורף ללא הרף בבגרותו – "בדי גרותיו ומחנק ללבאותיו", כלומר ממלא את מעונו בבשר טרף דרך קבע, כדי שיהיה די לגורים הגרגרנים,⁴ ונעשה מסוכן לסביבתו, הרי סופו כסופו של הכפיר בנבואת יחזקאל: האלימות מביאה עונש מוות מאת ה'.

מצאנו אפוא דמיון בין ברכת יעקב ליהודה ובין נבואת יחזקאל ונחום בבחירת המתאים למלוכה, הלא הוא גור אריות.⁵ יש שהאריה מוסיף למלוך, אולם אם האריה הבוגר נתפש לאלימות שלטונית שאינה מוצדקת, הוא מודח ממלכותו. המשלתו ל"גור אריות" היא המטיפה לריסון כוחו של המלך, שכן ריכוז עוצמה - סכנה בצדו.

מכאן אפשר להתאים את המשל המופיע בברכת יעקב ובדברי יחזקאל ונחום לרעיון המלך האידיאלי על פי "חוק המלך" בספר דברים: המלך זוכה לברכת שמים אם הוא צנוע ומרוסן: "רק לא ירבה לו סוסים... ולא ירבה לו נשים... וכסף וזהב לא ירבה לו מאד... לבלתי רום לבבו מאחיו" (יז: טז-כ). הצניעות והריסון מאפיינים את המלך האידיאלי גם בנבואת אחרית הימים בספר זכריה (ט: ט-י): בפשטותו הוא רוכב על חמור ולא על סוס, ואין בזה סתירה לעצמת שלטונו: "הנה מלכך יבוא לך, צדיק ונושע הוא עני ורכב על-חמור, ועל-עיר בן-אתנות... ומשלו מים עד-ים, ומנהר עד-אפסי-ארץ". ומדגיש ר' אלעזר מבלגנצי: "ולא ברכב ובסוס ופרשים אלא רוכב על חמור, ולא חמור גדול וחזק אלא על עיר בן אתונות".⁶

מן האמור לעיל אפשר להסיק שבחירת הכינוי "גור אריה" למושא המשל למלך החיות בדברי יעקב, בדברי יחזקאל ובדברי נחום מסמלת את כוח ההרתעה של האריה. מראהו האציל מקנה לו "סטטוס מלכותי", אולם הרתיעה מפני השלכות כוחו – הטרף (רצח), מסמלת את הסכנה הנובעת מריבוי העוצמה אשר על המלך האידיאלי להישמר ממנה. יעקב משבח את יהודה על ריסונו, ובאמצעות הכינוי "גור" מברכו שישמור על תכונותיו החיוביות בעתיד.⁷

ד"ר עמיחי נחשון
המחלקה ללימודי יסוד
המכללה האקדמית אשקלון

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע

² ראו ניתוח המשל והנמשל אצל ת' דוידוביץ, "בעלי חיים במקרא: היבט ערכי וספרותי", תלפיות, יג-יד (תשס"ו), עמ' 44-45.
³ את דימויו של פרעה ביח' לב: ב – "כפיר גוים נדמית", מבאר ר' כשר: "אפשר שיחזקאל מתבסס על דימוי האריה בתרבות המצרית, הן כסמל לאלוהות והן כסמל למלכות". ראו יחזקאל עם מבוא ופירושו: פרקים כה- מח (מקרא לישראל), ירושלים תשס"ד, עמ' 608. גם כאן הנבואה מתארת את כישלוננו של פרעה ואת הדחתו (שם ג-י).
⁴ כך מסביר מ' בולה את המילה "בדי". דעת מקרא, ירושלים תשל"ט, עמ' יד.
⁵ הסבר דומה מובא אצל מ"צ קדרי, מילון העברית המקראית, אוצר לשון המקרא מאל"ף ועד תי"ו, רמת גן תשס"ו, ערך: "גור", עמ' 150: "גור אריה" (בר' מט: ט) ובקיצור "גור" צעיר האריה; בייחוד לפני היותו לכפיר טורף: "בין אריות רבצה בתוך כפירים רבתה גוריה ותעל אחד מגריה כפיר היה וילמד לטרף טרף" (יח' יט: ב-ג), אבל גם אריה צעיר טורף: "מטרף בני עליה" (בר' שם). ההסבר המוצע תואם את תחילת דברי קדרי, אולם בהמשך דבריו קדרי מציין שגם בפסוק זה (ט) יש טרף ממש.
⁶ ר' אלעזר מבלגנצי, יחזקאל ותרי עשר (ספרים היוצאים לאור על ידי חבורת מקיצי נרדמים), ורשא תרע"א-תרע"ב, ד"צ ירושלים תשכ"ח, עמ' 208. ראו על כך בהרחבה אצל י' זקוביץ, "מלך ירושלים – עני ורכב על חמור" (זכ' ט: ט-י), בתוך משמיע שלום מבשר, שבעה פרקי חזון לשלום ירושלים, ירושלים תשס"ד, עמ' 133-136. ראו השגות על הוכחותיו של זקוביץ אצל ע' פריש, "הדים בספרי נביאים לאיסורי חוק המלך שבספר דברים", עיוני מקרא ופרשנות, ד' (תשס"ה), עמ' 264, הערה 5.
⁷ אין מקום לעסוק במאמר מצומצם זה בביאור הרקע לברכה בסיפורי יהודה ובביטוייה בסיפורי דוד.

